

**MUZIKALE OPVOEDING
EERSTE GRAAD
EERSTE LEERJAAR A
TWEEDE LEERJAAR**

LEERPLAN SECUNDAIR ONDERWIJS

VVKSO – BRUSSEL D/2009/7841/029
September 2009

Vlaams Verbond van het Katholiek Secundair Onderwijs
Guimardstraat 1, 1040 Brussel

Inhoud

1	Visie	5
1.1	Uitgangspunt	5
1.2	De omgang met klank en muziek verfijnen	5
1.3	Een open leerplan in drie domeinen	6
2	Situering van het leerplan	7
2.1	Muzikale opvoeding binnen het kader van muzische vorming	7
2.2	Beginsituatie.....	8
2.3	Vorbereiding op de tweede graad	8
3	Doelstellingen.....	9
4	Didactische wenken	18
5	Evaluatie	21
6	Materiële vereisten.....	24
BIJLAGEN		25
1	Lijst van de vakgebonden eindtermen Muzikale opvoeding	25
2	Beknopte bibliografie.....	27
3	Begrippenlijst.....	28

1 Visie

1.1 Uitgangspunt

Gevarieerd
omgaan met
klank en muziek

Het omgaan met geluid, klank en muziek is onlosmakelijk verbonden met de leefwereld van jongeren. De muzikale beleving behoort tot het leven van elke dag en neemt er vaak een bijzondere plaats in. Dat blijkt uit de wijze waarop jongeren zich bewust of onbewust met decibels omringen.

De muzikale beleving beperkt zich trouwens niet tot het musiceren of luisteren naar muziek. Jongeren gebruiken of consumeren geluid, klank en muziek als communicatiemiddel of manipuleren het met behulp van diverse media. Ze gaan er in hun groei naar volwassenheid op heel gevarieerde manieren mee om.

Beleving als rode
draad

Muzikale opvoeding kan niet voorbij aan deze specifieke muzikale beleving van jongeren. Deze beginsituatie betekent echter niet dat in het vak muzikale opvoeding enkel de leefwereld van jongeren aan bod komt. Muzikale interesses en ervaringen zijn de toegangspoort tot een bredere en achterliggende wereld.

Juist om die reden staat de wijze waarop jongeren de hoorbare wereld benaderen, begrijpen of beleven centraal in de visie van dit leerplan. Muzikale opvoeding zet leerlingen op weg om te groeien in een proces waarbij ze hun affiniteit met muziek leren versterken. Dit resulteert in het overkoepelende doel van dit leerplan: de leerlingen verfijnen hun omgang met klank en muziek.

1.2 De omgang met klank en muziek verfijnen

Muzikale
beleving van de
leerling

De muzikale impressie en expressie van de leerling staat in het centrum van dit leerplan. Het is het start- en eindpunt en vormt de kern van muzikale opvoeding. Vocaal en instrumentaal musiceren, naar muziek luisteren, muziek ontwerpen, muziek transformeren naar andere uitdrukkingvormen, een eenvoudige geschreven weergave van muziek lezen en noteren of nadenken en praten over muziek wordt steeds gekoppeld aan een gevoel, idee of ervaring.

Doorheen deze ervaringen leren leerlingen muziek beleven, van muziek genieten, muziek ontdekken of verwonderd zijn door muziek. Het resulteert steeds in een impressie of een expressie waarmee leerlingen verder aan de slag kunnen. Zo geven ze een diepere betekenis aan hun eigen affiniteit met muziek. Ze leren hun muzikale beleving of omgang met klank en muziek verfijnen.

Muzikale
beleving van de
leerling
als middel

De leerling krijgt de centrale plaats in het leerproces. Zijn ervaren, denken, weten en doen vormt het vertrekpunt waaraan leraars de leeractiviteiten vastkoppelen. Zo situeert de verfijning zich niet enkel op het niveau van het strikt muzikale of artistieke.

Emoties leren herkennen of uitdrukken, sociale vaardigheden ontwikkelen, de muzikale horizon verbreden, het kritisch leren omgaan met de auditieve omgeving, muziek als een expressievorm begrijpen, diverse media hanteren... Dit zijn enkele invalshoeken om aan het overkoepelende doel te werken.

Dit alles leidt tot een innerlijke verrijking en de ontwikkeling van een evenwichtige persoonlijkheid.

Klank en muziek

Muzikale opvoeding vertrekt uit hoe leerlingen omgaan met klank. Klanken zijn bouwstenen om muziek te maken, stilte het noodzakelijke cement. Door de klank van omgeving, van de eigen stem of instrumenten te onderzoeken, evolueren leerlingen van omgaan met klank naar bewust omgaan met muziek. Geluid heeft fysische eigenschappen, klank krijgt een esthetische meerwaarde en muziek daarenboven een artistieke.

1.3 Een open leerplan in drie domeinen

Open leerplan

Het leerplan muzikale opvoeding voor de eerste graad van het secundair onderwijs is een open leerplan. Dat betekent dat de leraar veel ruimte krijgt om zelf keuzes te maken.

Hij vindt in dit leerplan geen strikt afgebakende leerstofgehelen, maar doelen die sterk zijn gericht op de ontwikkeling van de individuele muzikale beleving van elke leerling afzonderlijk. Op die manier kan de leraar inspelen op de specifieke beginsituatie van het vak muzikale opvoeding, met name hoe een leerling op een eigen manier met muziek omgaat.

Natuurlijk is het onmogelijk om voor iedere leerling een eigen leertraject uit te werken. Daarom biedt de specifieke structuur en opbouw van het leerplan een houvast bij het opzetten en plannen van leeractiviteiten. In dit leerplan zit er een duidelijke lijn.

Drie leerdomeinen

De doelen zijn geordend in drie leerdomeinen:

- leerdomein 1: de leerling en zijn omgang met muziek;
- leerdomein 2: de leerling en zijn omgang met muziek in relatie tot de andere(n);
- leerdomein 3: de leerling en zijn omgang met muziek in relatie tot de wereld.

De doelen in het eerste leerdomein zijn gericht op de ontwikkeling en vorming van het persoonlijke omgaan met muziek. Dit leerdomein beschrijft m.a.w. de vaardigheden en kennis waarmee de leerlingen hun eigen muzikaal handelen leren kennen en uiteindelijk leren verfijnen. De leerling leert in dit leerdomein hoe hij als individu geluid, klank en muziek benadert en/of beleeft. Hij ontwikkelt en exploreert het vermogen om zijn eigen muzikaal handelen en beleven beter te begrijpen.

In het tweede en derde leerdomein zijn de doelen vermeld die het muzikale handelen in een bredere context plaatsen. Leerlingen leren dat anderen, tijd of omgeving hun beleven en begrijpen van muziek mee bepalen. Om die reden diepen leerdomein twee en drie de vaardigheden en kennis van het eerste leerdomein verder uit vanuit de aspecten de andere(n) en de wereld.

2 Situering van het leerplan

2.1 Muzikale opvoeding binnen het kader van muzische vorming

Muzische vorming

Muzikale opvoeding is een onderdeel van de algemene muzische vorming. Dit houdt alle kansen in die scholen bieden om de creatieve, culturele en kunstzinnige ontwikkeling bij jongeren te stimuleren. Die muzische vorming vormt een continuüm doorheen de hele schoolloopbaan van elke leerling.

Basisonderwijs

In het basisonderwijs spreken we van Muzische opvoeding, een onmisbaar onderdeel van de algemene vorming van de kinderen. De muzische opvoeding in de basisschool is erop gericht om de van nature bij kinderen aanwezige muzische grondhouding te ontwikkelen. Kinderen leren allerlei muzische en kunstzinnige expressievormen ontdekken waarmee ze ervaringen en gevoelens kunnen uitdrukken. Ze leren er ook de expressie van anderen te begrijpen of aan te voelen en te waarderen.

De verschillende muzische talen komen evenwaardig en als een geïntegreerd geheel aan bod. Binnen muzische opvoeding komen vijf muzische domeinen aan bod: muzikale opvoeding, muzisch taalgebruik, bewegingsexpressie, dramatisch spel en beeldopvoeding.

De kerndoelen voor muzikale opvoeding in het basisonderwijs zijn:

- de muzikale expressievormen speels en onbevangen exploreren,
- de omgang met klank en muziek als muzikale communicatiemiddelen verfijnen,
- muzikale ervaringen en emoties op een persoonlijke manier verwerken,
- zich ervaringsgericht op klank en muziek in de wereld oriënteren.

Secundair onderwijs

Het secundair onderwijs kiest voor een vakspecifieke benadering van muzische vorming met Plastische opvoeding, Muzikale opvoeding en Esthetica. Dit stelt ons in staat om de deskundigheid van vakleerkrachten in te zetten, die op basis van hun opleiding en ervaring het best geplaatst zijn om deze vakken te begeleiden. Het zijn deze mensen die de spil vormen van de culturele en kunstzinnige vorming in de school. Net zoals in de basisschool zijn de leerlingen zowel beschouwend als creërend bezig.

Over de vakken heen

Ook in andere vakken zoals taalvakken, godsdienst en geschiedenis zal men regelmatig verwijzen naar kunstuitingen. Alle leraren zijn gebaat bij een muzisch-creatieve benadering van hun leergebied. Een dergelijke benadering draagt bij tot een beter en dieper inzicht in de leerstof, tot een grotere betrokkenheid en een beter welbevinden van de leerling. Leren is een creatief en actief proces dat aanstuurt op een geïntegreerde toepassing van het geleerde in een bredere context. Cultuur en kunst op school is niet uitsluitend het werk van de leraar Muzikale opvoeding, Plastische opvoeding en Esthetica, maar één groot vakoverschrijdend project.

Om op een hedendaagse en toekomstgerichte manier die opdracht te kunnen realiseren, dient een muzisch schoolklimaat aanwezig te zijn. Daarbij is een belangrijke rol weggelegd voor de schoolleiding. Een promotende houding voor al wat met het artistieke, kunstzinnige en muzische te maken heeft, is een belangrijke stimulans om culturele projecten op school te realiseren. Bovendien zijn kunstenaars, culturele instellingen, academies, bedrijven en overheid meer en meer vragende partij voor een creatieve samenwerking.

2.2 Beginsituatie

De beginsituatie voor het vak muzikale opvoeding in het secundair onderwijs is heel divers. Binnen de klas is er een grote heterogeniteit door de verscheidenheid in muzikale en culturele achtergrond.

Leerlingen leven in een maatschappij waar zij voortdurend met muziek in de meest diverse verschijningsvormen worden geconfronteerd. Ook het omgaan met cultuur en muziek binnen het gezin waarin zij opgroeien en in hun vriendenkring, verschilt sterk van leerling tot leerling.

Leerlingen die les volgen in het deeltijds kunstonderwijs, in een koor zingen, een muziekgroepje vormen of op zichzelf veel naar muziek luisteren, vragen een aangepaste aanpak. De interesse voor en de affiniteit met muziek is bij de leerlingen over het algemeen groot. Deze openheid voor muziek is een positieve factor.

2.3 Voorbereiding op de tweede graad

In de meeste richtingen van het aso staat muzikale opvoeding in de vvkso-lessentabellen van de tweede graad en ook in enkele richtingen van het tso en het bso. Meestal biedt de school enkel in het tweede leerjaar van de tweede graad Muzikale opvoeding aan.

Mits het herhalen van de basiscompetenties kunnen de leerlingen de draad opnemen en de aanwezige muziktaal verder ontwikkelen.

Van de eerste naar de tweede graad is er een leerlijn voor vocaal en instrumentaal musiceren, luisteren, ontwerpen en transformeren. In de eerste graad ligt de focus op de persoonlijke beleving van klank en muziek. Leerlingen leren zo om het fenomeen muziek breder te kaderen, om hun affiniteit met klank en muziek te versterken, het sociale aspect te intensifiëren en hun horizon te verruimen.

Het leerplan van de tweede graad diept de dimensie van de 'ander' en 'wereld' verder uit. De lessentabellen van het vvkso bieden leerlingen in de derde graad Esthetica en/of Vrije ruimte aan. Op die manier verfijnen ze steeds verder hun omgang met muziek. De leerplannen houden rekening met de groei van de leerlingen en de sterke ontwikkeling van een eigen smaak.

3 Doelstellingen

Het algemene doel en de drie leerdomeinen vormen de essentie van het leerplan (*kleur groen*).

Kolom 1 bevat de **nummering** van de doelen.

Kolom 2 bevat de te bereiken **leerplandoelstellingen** van het vak:
hoofddoelen (*rood*),
subdoelen = 'dit houdt in' (*blauw*),
leeraspecten (*zwart*).

Kolom 3 bevat een verwijzing naar de **vakgebonden eindtermen**.

De leeraspecten zijn aandachtspunten om telkens het bovenstaande doel naar behoren te kunnen uitvoeren. Ze zijn inherent aan het doel en helpen mee om het doel ten volle te realiseren. In die zin hebben ze ook een verplichtend karakter.

Achteraan in het leerplan zit in bijlage een overzicht van de vakgebonden eindtermen MO.

Leerlingen verfijnen hun omgang met klank en muziek

Leerdomein 1: De leerling en zijn omgang met muziek

		ET
1	Algemene en persoonlijke gevoelens, ideeën en ervaringen met muziek uitdrukken	18
	Dit houdt in:	
1.1	Vocaal musiceren en experimenteren met aandacht voor:	6, 8, 18
	<ul style="list-style-type: none"> - expressie en authenticiteit - taal en articulatie - ademhaling en stemgebruik - toonvastheid - eenstemmigheid en meerstemmigheid - een gevarieerd repertoire 	
1.2	Instrumentaal musiceren en experimenteren met aandacht voor:	6,7,8
	<ul style="list-style-type: none"> - expressie en authenticiteit - klankproductie en speeltechniek - ritmische, melodische en begeleidingsinstrumenten - een variabele bezetting - een gevarieerd repertoire 	
1.3	Een klankstuk of muziekstuk ontwerpen en uitvoeren met aandacht voor:	9
	<ul style="list-style-type: none"> - expressie en authenticiteit - afwerking - muzikale gegevens - buitenmuzikale gegevens 	

2	Algemene en persoonlijke gevoelens, ideeën en ervaringen in muziek herkennen en verwerken	1,3,7,9, 11,14
	Dit houdt in:	
2.1	Gericht luisteren	3,7
	<ul style="list-style-type: none"> - horen en luisteren onderscheiden - de auditieve omgeving ontleden - focussen op aspecten van een auditieve omgeving 	
2.2	Muzikale ervaringen en voorkeuren verwoorden	11
	<ul style="list-style-type: none"> - zich genuanceerd uitdrukken - een gepaste woordenschat gebruiken - elementaire muzikale begrippen gebruiken 	
2.3	Muzikale ervaringen naar diverse expressievormen transformeren	1,9
	<ul style="list-style-type: none"> - ervaringen met klank en muziek omzetten in beeld - ervaringen met klank en muziek omzetten in beweging - ervaringen met klank en muziek omzetten in taal 	

3	Kenmerken en functies van muzikale parameters benoemen en toepassen	2
	Dit houdt in:	
3.1	Klankkleur en samenklank onderscheiden	2
	<ul style="list-style-type: none"> - klankbron, klankproductie en speeltechniek vergelijken en ordenen - typische stemmen binnen diverse muziekstijlen herkennen - typische instrumenten binnen diverse muziekstijlen herkennen - mogelijkheden en effecten van samenklank onderzoeken 	
3.2	Ontwikkeling in melodie, ritme, tempo en dynamiek ervaren	2
	<ul style="list-style-type: none"> - spanning en ontspanning in muziek ervaren - het verloop van een melodie onderscheiden en benoemen - het verloop van een ritme onderscheiden en benoemen - het onderscheid tussen tempo, metrum en ritme ervaren - verschillen in tempo en dynamiek onderscheiden 	
3.3	Structuur en vorm onderscheiden en benoemen	2
	<ul style="list-style-type: none"> - spanning en ontspanning in muziek ervaren - herhaling, variatie en contrast herkennen - vraag en antwoord in een muzikaal verloop herkennen - typische formele aspecten binnen diverse muziekstijlen benoemen - elementaire muzikale vormen benoemen 	

4	Notatie en media als hulpmiddel bij de omgang met muziek gebruiken	1,2,6,8
	Dit houdt in:	
4.1	Kenmerken van klank en muziek omzetten in een grafische partituur	9
	<ul style="list-style-type: none"> - aspecten van hoogte, duur, sterkte omzetten in notatie - aspecten van muzikale ontwikkeling omzetten in notatie 	
4.2	Traditionele en alternatieve notatie van muziek gebruiken	1
	<ul style="list-style-type: none"> - eenvoudige grafische notatie verklanken - eigen en bestaande notatie bij het ontwerpen gebruiken - eenvoudige notatie bij het musiceren gebruiken - eenvoudige notatie bij het beluisteren volgen 	
4.3	Media gebruiken om de omgang met muziek te verfijnen	4, 16
	<ul style="list-style-type: none"> - apparatuur gebruiken om klank en muziek af te spelen, te bewaren of te bewerken - diverse culturele informatiebronnen vinden en raadplegen 	

5	De omgang met muziek beoordelen	15
	Dit houdt in:	
5.1	De eigen omgang met muziek op een genuanceerde wijze beoordelen	11,15
	<ul style="list-style-type: none"> - eigen beoordelingen vergelijken en bijsturen - argumenteren vanuit verscheidene criteria 	
5.2	De omgang met muziek van anderen op een genuanceerde wijze beoordelen	15
	<ul style="list-style-type: none"> - eigen beoordelingen vergelijken en bijsturen - argumenteren vanuit verscheidene criteria 	

Leerdomein 2: De leerling en zijn omgang met muziek in relatie tot de andere(n)
--

6	De eigen omgang met muziek vergelijken met en afstemmen op die van anderen	15,17,18
	Dit houdt in:	
6.1	Vocaal en instrumentaal musiceren en experimenteren met aandacht voor verschillende aspecten van het musiceren in groep	17
	<ul style="list-style-type: none"> - rekening houden met regels en afspraken bij het samen musiceren - zich bewust zijn van de eigen rol bij het samen musiceren - ervaren wat samen musiceren betekent voor jezelf en de anderen 	
6.2	Interesse tonen voor gevoelens, ideeën en ervaringen van anderen en deze integreren	15
	<ul style="list-style-type: none"> - open staan voor de mening van anderen - geïnteresseerd luisteren naar de mening van anderen - met anderen communiceren over hun interesses en voorkeuren - zinvolle argumenten van anderen integreren in de eigen omgang met muziek 	

7	Muziek als een specifieke communicatievorm ervaren en onderzoeken	4,10,11
	Dit houdt in:	
7.1	Muziek als (communicatie)middel ervaren en onderzoeken	10
	<ul style="list-style-type: none"> - ervaren hoe een muzikaal gegeven aan de basis ligt van een muzikale expressie - ervaren hoe een buitenmuzikaal gegeven aan de basis ligt van een muzikale expressie - de interactie tussen ontwerper, uitvoerder en toehoorder ervaren, onderzoeken en illustreren 	

**Leerdomein 3: De leerling en zijn omgang met muziek
in relatie tot de wereld**

8	Muziek in diverse contexten situeren	5,10
	Dit houdt in:	
8.1	Muziek in de context van mens en natuur onderzoeken en benoemen	13
	<ul style="list-style-type: none"> - ervaren hoe klank en muziek een impact hebben op het menselijk lichaam - vormen van klank en muziek in de natuur onderzoeken 	
8.2	Muziek in de context van tijd en ruimte onderzoeken en benoemen	12
	<ul style="list-style-type: none"> - ervaren hoe tijd en ruimte bepalend zijn voor de omgang met muziek - de evolutie van de omgang met muziek doorheen tijd en ruimte illustreren 	
8.3	Muziek in de context van maatschappij , levensbeschouwing en cultuur onderzoeken en benoemen	13
	<ul style="list-style-type: none"> - functies van muziek in de maatschappij ervaren - functies van muziek in de levensbeschouwing ervaren - omgang met muziek als een aspect van cultuur ervaren 	
8.4	Muziek in de context van technologie en economie onderzoeken en benoemen	13,14
	<ul style="list-style-type: none"> - ervaren hoe technologische mogelijkheden de omgang met klank en muziek beïnvloeden - de omgang met muziek als economische waarde illustreren 	

4 Didactische wenken

Van leerplan naar jaarplan

Het is de taak van de vakleraar om dit leerplan te concretiseren in een aangepaste didactiek en methodiek. Het jaarplan of jaarvorderingsplan is het ideale instrument om dit te realiseren. Bij het opstellen van een jaarplan krijgt de vakleraar dieper inzicht in de geest en de visie van het leerplan.

Een graadleerplan vraagt overleg met vakcollega's. Een evenwichtige en geïntegreerde spreiding van de doelen over de graad is een noodzaak.

Bij het uitwerken van lessen, projecten, thema's, opdrachten... zijn de acht doelen verweven. De leerlingen moeten deze doelen verwezenlijkt hebben tegen het einde van de eerste graad.

De leerling centraal

Aangezien de leerling centraal staat is het belangrijk dat de leraar snel zicht heeft op de voorkeuren, vaardigheden en interesses van zijn leerlingen. Hij probeert hun beginsituatie en mogelijkheden in te schatten. Om hun betrokkenheid te bevorderen is persoonlijk werk zinvol. Leerlingen houden bijvoorbeeld gerichte taken en opdrachten, schriftelijke of auditieve neerslagen van hun creaties en verzamelde documentatie bij in een werkmap of portfolio.

Differentiatie binnen de klas is erg belangrijk, zodat alle leerlingen op een actieve manier aan bod komen, ieder op zijn eigen niveau.

De leraar als architect van de leeromgeving

De leraar draagt de verantwoordelijkheid om de leerlingen alle kansen te geven om de doelen te kunnen bereiken. Hij is architect van de leeromgeving en zorgt voor de ideale materiële en sociale omgeving waar het leren zich ontwikkelt.

Het bereiken van de leerdoelen is een oneindig verhaal. De leraar zet bakens uit waarnaar leerlingen zich kunnen richten. Daarvoor is een bewuste en afwisselende aanpak nodig met toepassing van verschillende werkvormen. De leraar creëert een veilig klimaat waar er plaats is om te groeien, te experimenteren en fouten te maken.

De leerling als architect van zijn leerproces

Een open leerplan geeft een grote verantwoordelijkheid aan de leraar, maar ook aan de leerling. De jongere zet zijn eigen kennis en vaardigheden in en neemt zo zijn leerproces een stuk mee in handen. De leerlingen krijgen – naargelang hun interesse en evolutie - gesloten of meer open opdrachten, een sterke steun of een grotere vrijheid, een opdracht met beperkingen of een vrijere opdracht.

Bij differentiatie in opdrachten kunnen leerlingen op hun niveau werken. Ze kunnen hulpmiddelen (grafische voorstelling, media, transformeren naar andere expressievormen ...) inzetten voor hun opdrachten. Daarbij krijgt de leraar de rol van coach.

Groeilijnen

Een doordachte planning onderscheidt verschillende groeilijnen. Leerlingen krijgen kansen om de (sub)doelen en eindtermen te bereiken.

De groeilijnen daarbij zijn:

- o omgaan met geluid via klank naar muziek;
- o een steeds verdere ontplooiing van de expressie;
- o een steeds gericht luistergedrag;
- o een groei van gerichtheid op het muzikale omgaan op zich, in relatie tot de anderen en tot de wereld.

Alle doelen staan in dienst van het overkoepelende doel, namelijk de leerlingen verfijnen hun omgang met klank en muziek.

Spiraalsgewijs werkt de leerling aan beschouwen en creëren, aan luisteren en musiceren. Deze activiteiten versterken elkaar voortdurend.

Leerlijnen

De didactische leerlijn loopt van meer gesloten naar meer open opdrachten, van een sterke steun naar een grotere vrijheid, van een opdracht met beperkingen naar een vrijere opdracht.

Zo kan een luisteropdracht evolueren vanuit een aangereikt begrippenkader naar het zelf verwoorden.

Leerlingen ontdekken eerst de klankbron (trillende lucht, vel, materiaal ...) en daarna de manier van spelen en de specifieke instrumenten.

Leerlijnen bij het ontwikkelen van zelfstandigheid zijn:

Zelf werken —————>	Zelfstandig werken —————>	Zelfstandig leren —————>	Zelfverantwoordelijk leren
Leraargestuurd Methodegestuurd	Leraargestuurd Methodegestuurd	Gedeelde sturing	Leerlingsturing
Doelen zijn bepaald		Keuze uit leerdoelen of open doelen	

In de eerste graad ligt de nadruk op het linkerdeel van de kolom en evolueren leerlingen van zelf werken naar zelfstandig werken.

Het ontwerpen van een klank- of muziekstuk kan vertrekken vanuit de uitwerking van de parameter ritme, waarbij de leerlingen keuzes krijgen uit een aantal ritmes die ze moeten combineren. Als de leerlingen daarin slagen, kunnen ze via een stappenplan overgaan naar meer mogelijkheden tot eigen creatie of het werken met meerdere parameters tegelijk.

Voorbeelden

Enkele vrijblijvende voorbeelden bij:

- o *Vocaal musiceren en experimenteren*

Van vertrouwde liederen naar liederen uit andere culturen.

Enthousiasme bij het zingen – goede houding – correcte ademhaling – aandacht voor tempo, dynamiek, expressie, samenklank – muzikaliteit...

- *Instrumentaal musiceren en experimenteren*

Van één naar meer partijen.

Van eenvoudige naar iets moeilijker speelstukken met aandacht voor differentiatie!

Ritmische speelstukken – melodische speelstukken – combinatie - speelstukken met begeleidingspartijen.

Partijen leren spelen - enkele partijen combineren - het volledige stuk spelen - opname maken – kritisch evalueren – herspelen met meer aandacht voor...

- *Luisteren*

Vanuit eigen gekozen luistervoorbeelden naar een breder repertoire of cultuurgoed.

Van toegankelijke muziek naar meer gecompliceerde (leerling – ander – wereld).

Klankbron - manier van spelen - instrumentenfamilies – enkele afzonderlijke instrumenten.

Aandacht voor puls - maat – tempo – ritme.

Luisteren naar het geheel - gericht luisteren volgens een parameter – kenmerken van de parameter benoemen.

Luisteren naar specifieke parameters of delen - synthetisch luisteren.

Vanuit visuele ondersteuning naar puur auditief luisteren.

Vanuit het puur auditieve luisteren naar een verrijking via grafische of visuele middelen.

Steeds kritischer luisteren naar eigen creaties en proberen te horen of voorgestelde aanpassingen gerealiseerd worden.

- *Ontwerpen*

Van pure klankimprovisatie naar ordening, expressie, muzikaliteit.

Van vrijblijvend experimenteren over ontwerpen naar vastleggen via notatie of media.

Klankstuk ontwerpen aan de hand van één opgelegde parameter naar een keuze of combinatie van parameters.

- *Verwoorden*

Vanuit spontane uiting van (des)appreciatie naar een mogelijke waardering aan de hand van muzikale terminologie.

Beperkt muzikaal begrippenkader - uitgebreider referentiekader - eigen verwoording.

- *Voorbeeld over de doelen heen:
van dynamiek herkennen naar toepassen of omgekeerd*

Gericht luisteren naar de dynamiek van een luisterfragment – grafische voorstelling maken – vanuit deze grafische voorstelling een ‘dynamisch’ klankstuk maken.

Experimenteren met geleidelijke of abrupte overgangen van dynamiek – klankstuk rond deze parameter ontwerpen – dynamiek herkennen in een (barok)werk.

5 Evaluatie

Evaluatie is steeds gekoppeld aan de leerplandoelen.
Stel vast, beoordeel en stuur bij waar nodig.
Betrek de leerling in het evaluatieproces.

Evaluëren als element van leren

Evaluatie is voor leerlingen een uitdaging en een graadmeter, gelinkt aan een bepaald en vooraf gecommuniceerd doel.

Evaluatie is een middel om tot betere impressie en expressie te komen. Ze meet creatieve processen en is daardoor sterk procesgericht. Ze stimuleert het zoeken naar eigen mogelijkheden. Productgerichte evaluatie kan ook, maar enkel in functie van het groeiproces van een leerling.

Goede evaluatie is een belangrijk onderdeel van een leerproces. Het is niet iets dat het leerproces afsluit, maar dat er heel de tijd inherent mee verbonden is. Kwalitatieve evaluatie gaat uit van een grote betrokkenheid van leerlingen en biedt hen kansen om het eigen leren bij te sturen en richting te geven. Goede evaluatie motiveert en stimuleert de zin in leren.

Drie stappen:

- vaststellen
- beoordelen
- bijsturen

Evaluëren is meer dan punten geven.

De leraar verzamelt relevante informatie over de ontwikkeling van de leerling. Dat kan via verschillende wegen: observatie, groepswerk, zelfreflectie, opdrachten, toetsen ...

De leraar beoordeelt de verzamelde gegevens en koppelt terug naar de leerling.

Leerlingen verfijnen hun muzikale impressie en expressie via succeservaringen en mislukkingen.

(toelichting drie stappen: zie volgende pagina)

Vaststellen

De leraar evalueert in de loop van de twee jaren van de eerste graad alle doelen uit het leerplan. Hij meet of toetst in welke mate de vooropgestelde (sub)doelen bereikt zijn.

Gezien de complexiteit en de variëteit van deze doelen vormt de leerlingenevaluatie dan ook een uitdaging. Het spreekt vanzelf dat diverse soorten doelen op verschillende manieren worden geëvalueerd.

Procesgerichte evaluatie heeft aandacht voor de peiling van de vorderingen, complexere leerstrategieën, werkwijzen en attitudes.

Met formatieve evaluatie controleert de leraar de vooruitgang en het leerproces van de leerling en stuurt zijn eigen lesgeven bij.

Enkele voorbeelden:

Heeft de leerling zijn tijd op een efficiënte manier leren gebruiken?

Doet hij inspanningen om tot betere prestaties te komen?

Heeft hij zijn eigen werk leren evalueren en uit die evaluatie de juiste conclusies leren trekken?

Welke evolutie maakt de leerling door? In welke mate boekt hij vooruitgang?

Kan de leerling efficiënt bijdragen tot teamwork?

Productgerichte evaluatie heeft aandacht voor de verwerkingsniveaus van 'kennen, kunnen en zijn'. Summatieve evaluatie controleert of de doelen bereikt zijn.

Goede evaluatie-instrumenten en -procedures moeten voldoen aan een aantal kwaliteitscriteria: ze moeten *betrouwbaar* zijn, op een zo *objectief* mogelijke manier de werkelijke vorderingen helpen inschatten.

Beoordelen

Het beoordelen van verzamelde gegevens is vrij complex, want gebeurt op basis van het leerplan in combinatie met de individuele context van de jongere zelf, gevoed door ondervinding van de leraar.

Hij ondersteunt het leerproces van de leerlingen en is de aangewezen persoon om te differentiëren en de vaststellingen genuanceerd te interpreteren. Zeker wanneer het erop aankomt om in te spelen op de individuele verschillen tussen leerlingen is dit belangrijk.

Bijsturen

De zorgvuldige terugkoppeling van de vaststellingen en beoordelingen naar het individuele leerproces is erg belangrijk.

Een leerling is pas geholpen wanneer aan de beoordeling een conclusie voor de toekomst wordt gekoppeld. Bij een positieve beoordeling zal dat een boodschap zijn die aangeeft dat de leerling op de ingeslagen weg kan verder gaan. Wanneer een bijsturing gewenst is, moet dat ook worden geformuleerd.

Zelfevaluatie Muzikale opvoeding moedigt leerlingen aan om zelf besluiten te trekken over hun verdere leren bij het musiceren. Zij moeten leren om mee verantwoordelijk te zijn voor het opvolgen en beoordelen van hun leerprocessen. De competentie om te evalueren neemt ook toe naarmate de leerlingen meer kansen krijgen om elkaars prestaties te analyseren en te beoordelen. Zelfevaluatie en 'peerevaluation' zijn de krachtigste vormen van evaluatie.

Rapporteren Rapporteren is een middel om te communiceren over de vorderingen van de leerling met het oog op ondersteuning van zijn ontwikkeling. Dit gebeurt in eerste instantie met de leerling zelf, bij uitbreiding ook met klassenraad, directie, opvoeders, ouders ...
Communiceren houdt meer in dan informeren of meedelen. Het is ook uitnodigen tot reflectie en uitwisseling van informatie.

Het evalueren ligt aan de basis van het rapporteren.
Het melden of neerschrijven van de evaluatie probeert het muzisch-creatieve te duiden en overstijgt zo het toetsen van vaardigheden, kennis en attitudes.

Een extra dimensie Evaluatie van muzikale opvoeding heeft een extra artistieke dimensie. De vaardigheden en attitudes spelen een grote rol en de component kennis is niet dominerend. Dit alles maakt het niet eenvoudig om de vorderingen van leerlingen in punten, in een waardeschaal of in woorden uit te drukken. Het is een uitdaging om het evalueren en het rapporteren van creatieve en artistieke uitingen in te passen binnen een schoolsysteem en daarbij recht te doen aan de eigenheid van de muzische dimensie. Binnen de school of de scholengemeenschap te zoeken naar een goede en haalbare oplossing voor de evaluatie en de rapportering.

Een mogelijk voorbeeld:

Zingt niet mee	Zingt met te weinig aandacht voor houding	Zingt met redelijke aandacht voor houding	Zingt met een goede houding	Zingt met een uitstekende houding
Speelt niet mee	Speelt mee zonder enthousiasme	Speelt redelijk enthousiast mee	Speelt enthousiast mee	Speelt heel enthousiast mee
Doet geen moeite om een klankstuk te ontwerpen	Doet weinig moeite	Doet behoorlijk moeite	Doet veel moeite	Levert een fantastische inspanning
Kan geen ritme correct klappen	Kan onvoldoende een ritme klappen	Kan voldoende een ritme klappen	Kan goed een ritme klappen	Kan uitstekend een ritme klappen

6 Materiële vereisten

De actuele muziekdidactiek stelt hoge eisen aan de uitrusting van het vaklokaal. In de klas zijn middelen aanwezig om de verschillende doelen van het leerplan te realiseren.

Vaklokaal

- voldoende ruimte om te musiceren en te bewegen;
- goede akoestiek;
- didactisch materiaal (bord, pc met internet, multimediacomputer, boeken, cd's, dvd's, liedbundels ...).

Apparatuur Er is voldoende apparatuur aanwezig voor het afspelen van geluid en beeld, het opnemen en versterken van muziek.

Gevarieerd instrumentarium Bij het werken met dit leerplan is een gevarieerd instrumentarium noodzakelijk. Er zijn voldoende instrumenten aanwezig om elke leerling instrumentaal te laten musiceren.

De instrumenten zijn een didactisch hulpmiddel voor leraar en leerling en vormen een combinatie van:

ritme-instrumenten (zoals drumstel, djembé, cajon, conga's, maracas, claves, koebel, agogo, woodblock, buistrommel, guiro, triangel, handtrom, boomwhackers en tamboerijn);

melodie-instrumenten (Orff-instrumenten; snaarinstrumenten zoals gitaar en basgitaar; blaasinstrumenten zoals kazoo, tin whistle, ocarina, blokfluit en melodica);

begeleidingsinstrumenten (piano, keyboard, gitaar ...)

BIJLAGEN

1 Lijst van de vakgebonden eindtermen Muzikale opvoeding

Waarnemen

De leerlingen kunnen

- 1 gericht luisteren en hun waarneming toetsen aan reeds verworven kennis, vroegere ervaringen of eigen fantasie.
- 2 in gegeven muziekwerken de basiscomponenten ritme, melodie, muzikale vorm en klankkleur waarnemen en herkennen.
- 3 in gegeven muziekwerken stemsoorten en instrumenten onderscheiden en vergelijken.
- 4 een eenvoudige interactie tussen beeld en geluid in de media en mediakunst waarnemen en begrijpen.
- 5 verschillende muziekgenres herkennen.

Musiceren

Zingen

De leerlingen kunnen

- 6 een gevarieerd liedrepertoire van een tiental liederen in groepsverband onder leiding uitvoeren.

Spelen

De leerlingen kunnen

- 7 enkele muziekinstrumenten speels onderzoeken.
- 8 een gevarieerd aanbod van eenvoudige muziekwerken in groepsverband uitvoeren.
- 9 onder leiding een eenvoudig, door henzelf bedacht muzikaal gegeven vocaal, instrumentaal of met beweging improviseren en streven hierbij naar originaliteit en authenticiteit.

Verwoorden

De leerlingen kunnen

- 10 hun persoonlijke ervaringen met de eigenheid van de muzikale taal verwoorden uit:
 - diverse muziekgenres;
 - verschillende culturen.
- 11 verwoorden dat hun muzikale beleving beïnvloed wordt door stemming, voorkeur of vooroordeel.
- 12 enkele muziekstromingen geografisch situeren.
- 13 voorbeelden geven van functies van muziek in de maatschappij.
- 14 over het actuele muziekgebeuren vertellen.

Attitudes

De leerlingen

- * 15 leren zich kritisch opstellen ten opzichte van eigen werk en dat van anderen en om kritische bedenkingen ten aanzien van hun creatieve uitingen te aanvaarden en te verwerken.
- * 16 leren diverse culturele informatiebronnen uit hun omgeving te raadplegen.
- * 17 leren bij het collectief musiceren hun solidariteit tonen om de eigen inbreng af te stemmen op de kwaliteit van het geheel.
- * 18 leren zich expressief uiten.

2 Beknopte bibliografie

Handboeken

Educatieve uitgeverijen:

www.ond.vlaanderen.be/nieuws/2007p/1031uitgeverijen.htm

Tijdschriften

- *Kunstzone, tijdschrift voor kunst en cultuur in het onderwijs*. Berkel en Rondenrijs (NL): Stichting Kunstzone m.m.v. de VLS, Vereniging Leraren Schoolmuziek, www.kunstzone.nl.
- *Musik & Bildung*. Mainz (D): Schott Music. www.schott-music.com.
- *Musik und Unterricht*. Marschacht (D): Lugert Verlag. www.lugert-verlag.de.
- *m#o.nl*. Almelo (NL): VLS, Vereniging Leraren Schoolmuziek. www.muziekenonderwijs.nl.
- *Muzes Nieuwsbrief*. Mechelen (B): Muzes vzw, vakvereniging voor artistieke vorming. www.muzes.be.

Enkele basisboeken

- BJORKVOLD, J., *De Muzische Mens. Een boek over het kind en het lied. Spelen en leren in alle levensfasen*. Rotterdam, Ad Donker, 1989.
- DELALANDE, F., *La musique est un jeu d'enfant*. Parijs, Buchet – Chastel, 1984.
- ELLIOT, D., *Music Matters. A New Philosophy of Music Education*. Oxford, Oxford University Press, 1995.
- EVELEIN, F., *Coöperatief leren in muziek*. Baarn, HB Uitgevers, 2007.
- EVELEIN, F., Boek verschijnt begin januari 2009
- REYBROUCK, M., *Van grijpen tot begrijpen. Cognitieve strategieën bij de omgang met muziek (Cahiers voor Didactiek 13)*. Deurne, Wolters Plantyn, 2001.
- REYBROUCK, M., *Met open oren. Onderzoekend luisteren naar muziek (Cahiers voor Didactiek 21)*. Mechelen, Plantyn, 2008.
- SWANWICK, K., *Musical knowledge. Intuition, analysis and music education. Londen – New York, Routledge – Falmer, 2004*.
- *Gedeeld Verdeeld. Eindrapport van de commissie onderwijs cultuur*. Brussel, Canoncultuurcel, 2008.
- *Verdieping Verbreding. Perspectieven voor inhoudelijke vernieuwing van het deeltijds kunstonderwijs*. Brussel, Vlaamse overheid, 2008

Enkele basisdocumenten

- Visietekst muzische vorming (www.vsko.be > vakoverschrijdende thema's > muzische vorming)
- Visietekst muzikale opvoeding (VVKSO-Mededeling, M-VVKSO-2002-077)
- Vlaams Verbond van het Katholiek Basisonderwijs, Muzische opvoeding, algemeen deel, D/1999/0938/05.
- Vlaams Verbond van het Katholiek Basisonderwijs, Muzische opvoeding, deelleerplan muzikale opvoeding, D/1999/0938/09.
- VVKBaO, Praktijkboek bij het Leerplan Muzische Opvoeding, D/2003/0938/03

3 Begrippenlijst

Deze begrippenlijst verklaart termen uit het leerplan of begrippen uit de muziekwereld.

Deze opsomming van vakterminologie is exemplarisch en is zeker niet 'te kennen' door de leerlingen. De leraar vertrekt steeds vanuit klinkend materiaal en verklaart enkel die contextgebonden termen die nodig zijn om de muziek beter te grijpen en te begrijpen. In het kader van taalbeleid is het zinvol dat leraars dezelfde terminologie hanteren. Dit is dus een werkinstrument voor leraars over de graden heen.

ABA-vorm	Driedelige vorm waarbij het laatste deel identiek is aan het eerste deel
A capella	Zonder instrumentale begeleiding, enkel met de stem
Accelerando	Toenemend in snelheid
Accent	Beklemtoning van toon of maatdeel
Accentteken	Teken boven of onder de noot, die men sterker moet spelen of zingen
Ademhalingsteken	Een teken dat aangeeft waar je best ademt
Afterbeat	Accent op de zwakke tel(len)
Akkoord	Samenklank van drie of meer tonen
Akkoordenschema	Schematische voorstelling van het verloop van de harmonie van een stuk, genoteerd met akkoordsymbolen, zoals C, F, G7, Am, Bm7 ...
Akoestiek	Eigenschappen van een ruimte met betrekking tot de weerkaatsing van geluiden
Akoestisch instrument	Instrument dat uit 'zichzelf' klinkt, zonder elektrische versterking
Album	Verzameling van gezongen of instrumentale nummers
Allegro	Snel tempo
Alt	Lage vrouwenstem
Alternatieve notatie	Notatie die vaak gebruikt wordt om muziek grafisch vast te leggen door wie niet vertrouwd is met de traditionele notatie of voor bijzondere expressie
Amateur	Liefhebber, in dit geval iemand die musiceert als hobby, niet als job
Andante	Rustig voortgaand in gematigd tempo
Arrangement	Uitwerking van een melodie of compositie tot een afgewerkt geheel
Articulatie	De uitspraak van opeenvolgende spraakklanken
Auditief	Waarneembaar met het gehoor
Auditieve omgeving	Het geheel van omgevingsgeluiden
Audioapparatuur	Toestel om geluid, klank en muziek op te nemen of weer te geven
Authenticiteit	Echtheid, bewuste zelf
Ballade	Rustig lied met een verhaal
Ballet	Artistieke dans of het ensemble van dansers
Bas	Lage mannenstem of laagste instrumentale partij
Beat	Doorgaand ritme, benadrukte tel binnen een maat
Begeleiding	De ondersteuning van een melodie, ritmisch, melodisch of harmonisch

Bereik	Stemomvang, afstand tussen de hoogste en de laagste toon die men kan zingen/spelen, tessituur
Bewerking	Verandering van de originele muziek, arrangement
Bezetting	De personen die de partijen spelen of de voorziene stemmen of instrumenten
Blues	Muziekstijl ontwikkeld door Afrikaanse slaven die in hun gezangen tijdens en na het werk hun dagelijkse miserie uitdrukten
Bourdon	Begeleiding als van een doedelzak, twee vaste tonen als voortdurende begeleiding
BPM	Beats Per Minute Aantal tellen per minuut
Break	Korte pauze of korte onderbreking van het ritme
Brommen	Een lied voortdurend op een lagere toon zingen dan aangegeven in de partituur
Buitenmuzikaal	Met gegevens van buiten de muziek, zoals beeld, woord, beweging ...
Canon	Zangstuk of instrumentaal werk waarna de ene partij na de andere hetzelfde thema zingt of speelt
Cd	Compact disc, drager van muziek
Cd-rom	Compact disc (<i>read only memory</i>) met digitale informatie; kan zowel tekst, muziek, beeld als software bevatten
Choreografie	De kunst om dansen en balletten samen te stellen, het geheel van vooraf bedachte dansbewegingen
Close harmony	Meerstemmige zangstijl waarbij de verschillende stemmen qua toonhoogte dicht bij elkaar liggen, waardoor er veel spanning ontstaat in de samenklank
Coda	Slot bij muziekstukken
Communicatie	Contact, gemeenschap, verbinding
Componeren	Samenstellen, muziek schrijven, toondichten
Componist	Schrijver van muziekstukken
Concertmeester	Aanvoerder van de eerste violen in een symfonisch orkest
Consonant	Ontspannende samenklank van tonen, staat tegenover dissonant
Context	Samenhang, het geheel waarin een onderdeel geplaatst is
Contrast	Tegenstelling in ritme, melodie, begeleiding ...
Couplet	Strofe, courante term in Nederland
Cover	Nieuwe versie van een door anderen al eerder uitgevoerd lied
Creëren	Scheppen, uitvinden, ontwerpen
Crescendo	Geleidelijk luider wordend
Cultuur	Kunstuitingen, betekenis die mensen al denkend, handelend en communicerend geven aan de werkelijkheid
Da Capo	Hernemen vanaf het begin
Decibel	Eenheid van sterkte van geluidssignalen (dB)
Decrescendo	Geleidelijk zachter wordend
Dialog	(Gezongen of gespeeld) gesprek tussen twee partners

Digitaal	De gegevens verwerkend volgens een codetaal in numerieke vorm
Diminuendo	Geleidelijk zachter wordend
Dirigent	Leider van een koor of orkest
Dissonant	Samenklank die wrijving geeft, staat tegenover consonant
Downloaden	Elektronische data van een zich elders bevindend computersysteem naar zijn eigen computer halen
Drieklank	Akkoord dat uit drie noten bestaat (vaak als mooi samenklinkend bedoeld)
Dubben	Eenzelfde partij meermaals over mekaar opnemen
Duo	Muziekstuk voor twee partijen, gezelschap dat bestaat uit twee personen, ook duet
Dvd	<i>digital versatile disc</i> , schijf voor digitale opslag van gegevens (vooral films)
Dynamiek	Geluidssterkte of intensiteit, wijze waarop met hard en zacht wordt omgegaan, beweging in muziek
Eenstemmig	Alle stemmen spelen of zingen dezelfde melodie, één stem
Elektrisch instrument	Instrument waarbij de klankproductie of –versterking niet akoestisch maar elektrisch gebeurt
Elektronisch instrument	Apparaat zoals synthesizer, sampler, computer en drummachine waarbij geluiden digitaal bewerkt worden
Ensemble	Een beperkt aantal spelers en/of zangers dat een muziekstuk of dans uitvoert
Expressie	Artistieke gevoelsuitdrukking
Fade in	Vanuit het niets klinkt een zacht geluid dat steeds sterker wordt
Fade out	Het geluid wordt steeds zachter en sterft uiteindelijk weg
Fermate	Verlenging van de waarde van een noot of rust
Filmmuziek	Muziek gespeeld tijdens films om de sfeer van de film en de emoties van de acteurs te versterken
Fill in	Ritmisch opvullen van een overgang, bv van strofe naar refrein
Fine	Einde
Flow	Doorgaande beweging van muziek
Forte	Luid, <i>f</i>
Fortissimo	Heel luid, <i>ff</i>
Frase	Deel van een melodie
Frasering	Manier waarop delen van een melodie opgebouwd zijn en gespeeld worden
Fret	Metalen richel dwars op de hals van een snaarinstrument
Frequentie	Aantal trillingen per seconde
Galm	Verzwakt terugkaatsen van geluid tegen de wanden van een ruimte
Geluid	Wat het oor kan waarnemen
Glissando	Glijdend van de ene toon naar de andere
Grafisch	Door middel van beelden, bijvoorbeeld een tekening, tekens, streepjes, kleuren, ...

Groove	Swingend gevoel in muziek
Harmonie	Opeenvolging en verbinding van akkoorden, aangenaam klinkende vereniging van tonen, muziekgezelschap
Herhalingstekens	Muziekteken dat aanwijst dat het gehele stuk of een gedeelte ervan herhaald moet worden
Houtblazers	(Bespelers van) houten blaasinstrumenten als daar zijn: fluit, hobo, klarinet, fagot, saxofoon, ...
Improviseren	Op het ogenblik zelf bedenken en uitvoeren
Instrumentaal	Enkel op muziekinstrumenten spelend, staat tegenover vocaal
Instrumentarium	Geheel van gebruikte of aanwezige instrumenten
Interval	Afstand tussen de toonhoogte van twee tonen die samen of na elkaar klinken
Intonatie	Het zingen of spelen op de juiste toonhoogte
Intro	Inleidend stukje muziek
Jabbertalk	Nonsens taal, spreken met betekenisloze klanken
Jazz	Op improvisatie gebaseerde muziekstijl ontstaan begin 1900 door het versmelten van zwarte blues, blanke volksmuziek en klassieke muziek
Karaoke	Live zingen met steun van een geprojecteerde tekst, maataanduiding en begeleiding
Keyboard	Elektronisch instrument met een pianoklavier
Klank	Geluid dat ontstaat door regelmatige trillingen
Klankbron	Materiaal dat de klank veroorzaakt
Klankdecor	Geluiden en klanken maken die passen bij een beeld, verhaal, film ...
Klankeigenschap	Kenmerk van de klank zoals kleur, hoogte, duur ...
Klankkast	Deel van een muziekinstrument dat de klank van het instrument versterkt
Klankkleur	Kenmerkende klank van een instrument of stem, kleur van de toon, sound
Klankproductie	Wijze waarop de klank is voortgebracht
Klanksymbool	Grafische of visuele voorstelling van een klankbron, klankproductie of klankeigenschap
Klankstuk	Een stuk bestaande uit verschillende klanken of geluiden
Klassieke muziek	Traditionele westerse muziek van voor 1950
Klavier	Toetsenbord op een muziekinstrument, toetsinstrument, piano
Klein slagwerk	Kleine slaginstrumenten zoals ritmestokjes, houtblok, tamboerijn, handtrom, triangel, maracas, schudbeker, rasp ...
Klokkenspel	Klein staafspel bestaande uit naast elkaar liggende metalen staven, bespeeld met houten of plastic hamertjes; behoort tot de Orff-instrumenten
Koor	Muziekgroep die samen zingt
Koperblazers	(Bespelers van) koperen blaasinstrumenten als daar zijn trompet, hoorn, trombone en tuba
Kruis	Teken dat aanduidt dat een noot een halve toon moet worden verhoogd
Kunst	Subjectieve expressie van de mens, bewuste interpretatie en expressieve trans-

	formatie van de werkelijkheid met een observeerbare realisatie als gevolg
Kwartet	Muziekstuk voor vier partijen, groep van vier muzikanten
Kwintet	Muziekstuk voor vijf partijen, groep van vijf muzikanten
Legato	Gebonden
Lento	Langzaam tempo
Lichaams-instrumenten	De ledematen waarmee men musicceert: handen, voeten, vingers (body percussion)
Lied	Zangstuk, vaak met strofen en refrein
Maat	Indeling van muziek naar accenten, manier om een muziekstuk ritmisch in te delen, vaak in stukken van gelijke duur, beginnend met een klemtoon
Maatcijfer	Breuk die aangeeft hoeveel tellen er in een maat zitten en hoe lang elke tel duurt
Maatstreep	Verticale streep die de maten van elkaar scheidt
Mainstream	Popmuziek die door een breed publiek wordt gewaardeerd
Media	Middelen om informatie over te dragen: radio, tv, pers, internet ...
Meerstemmig	1: Tegelijkertijd zingen of spelen van verschillende tonen 2: tegelijkertijd uitvoeren van verschillende stemmen of partijen
Melodie	Opeenvolging van een reeks tonen
Metallofoon	Staaftspel bestaande uit naast elkaar liggende metalen staven, waarvan de klank lang blijft naklinken en bespeeld met houten of plastic hamertjes; behoort tot de Orff-instrumenten
Metrum	Grieks voor maat, afwisseling tussen beklemtoonde en onbeklemtoonde delen
Mezzo forte	Matig sterk, <i>mf</i>
Mezzo piano	Matig zacht, <i>mp</i>
Midi	Musical instruments digital interface, systeem om digitale instrumenten en de computer met mekaar te laten communiceren
Mixen	De apart opgenomen partijen worden bewerkt en in de gewenste verhouding gebracht
Motief	Kernachtig stukje muziek, bouwsteen van een compositie
Mol	Teken dat aanduidt dat een noot een halve toon moet worden verlaagd
Mp3/Mp4	Een manier om geluidsbestanden samen te persen, compacter te maken
Musical	Toneel met een doorlopend gesproken en gezongen verhaal met dans en decor
Muziek	Het voortbrengen van klank, ritme, melodie of harmonie omwille van het expressieve, esthetische of artistieke van het geluid zelf, geordende klanken
Musiceervormen	Groeperingsvormen of speeltechnieken om te musiceren
Musiceren	Muziek maken, muziek beoefenen Voortbrengen van klanken via de stem of instrumenten
Musicogram	Schematische visuele voorstelling van muziek via lijnen, figuren, symbolen, kleuren
Muzak	Achtergrondmuziek bedoeld om een aangename sfeer te creëren, door sommige mensen toch als hinderlijk ervaren

Muzieknotatie	Notenschrift, traditionele tekens om muziek weer te geven
Muzikant	Of musicus: iemand die muziek speelt of zingt
Naspel	Instrumentaal slot van een zangstuk
Nonsenstekst	Klanklettergrepen zonder bepaalde of verstaanbare inhoud (zie jabbertalk)
Notatie	De wijze waarop muziek, taal en dans worden vastgelegd
Notenbalk	Vijf evenwijdige lijnen waarop en waartussen de noten geschreven worden
Notennamen	Namen van de verschillende noten: do, re, mi, fa, sol, la, si
Notenwaarde	De waarde die de tijdsduur van de noot aangeeft zoals bvb.: hele, halve, vierde, achtste en zestiende
Octaaf	Afstand tussen twee tonen waarvan de tweede net dubbel zo hoog of laag klinkt als de eerste (octo = Latijns woord voor 8)
Ontwerpen	Uitdenken en ontwikkelen van iets nieuws of een variatie maken op iets bestaands
Opera	Gezongen toneelstuk
Opmaat	Onvolledige maat aan het begin van een muziekwerk
Orff-instrumenten	Instrumenten ontworpen door Carl Orff, Duits componist en muziekpedagoog, zoals klokkenspel, xylofoon en metallofoon
Orkest	Groep muzikanten met muziekinstrumenten
Orkestreren	Het voor een orkest uitwerken van muziek
Ostinato	Terugkerend ritmisch, melodisch of harmonisch motief, vaak onveranderd herhaald
Outro	Een kort stukje waarmee een nummer eindigt
Overture	Openingsstuk, bv bij opera of toneel
Parameter	Klankeigenschap, muzikaal aspect zoals klankkleur, ritme, melodie, tempo, dynamiek ...
Partij	Deel van een muziekstuk, gezongen door één stem, instrument of groep
Partituur	Notatie van muziek, notenbeeld
Pentatoniek	Toonsysteem met vijf tonen
Percussie	Verzamelnaam voor slaginstrumenten die de ritmesectie vervolledigen, meestal slaginstrumenten uit de wereldmuziek zoals claves, bongo's en conga's
Pianissimo	Zeer zacht, <i>pp</i>
Piano	Zacht, <i>p</i> , of muziekinstrument met toetsen waar men zacht en luid op kan spelen
Pizzicato	De snaren worden getokkeld en niet gestreken
Plectrum	Een klein plaatje om te tokkelen op de snaren van een gitaar, banjo, mandoline...
Podcast	Geluidsbestanden van internet halen om later opnieuw te beluisteren
Popmuziek	Populaire muziek, verzamelnaam voor een hele reeks muziekstijlen die gemaakt worden door een breed publiek zoals hiphop, rock, RnB of dance
Presto	Zeer snel tempo
Producer	Producent of persoon die producten of diensten levert, zoals film, muziek, games

Programmamuziek	Muziek die een interpretatie geeft van een gedicht, verhaal of schilderij
Puls	Tel, regelmaat of hartslag van de muziek
Punt	Punt achter de noot verlengt de noot met de helft van haar waarde
Refrein	Deel van een lied, hetzelfde stukje tekst met melodie dat herhaald wordt tussen de verschillende strofen
Repertoire	Lijst van liederen, speelstukken, luisterstukken ...
Resonantie	Meetrillen van materiaal, lucht en ruimte die een klank beïnvloeden, bv versterken of dempen
Riff	Basispatroon met kenmerkend ritme, vaak als intro of repetitief gebruikt
Ritme	Opeenvolging van korte en lange tonen
Ritmesectie	Deel van een orkest dat voor de ritmische ondersteuning zorgt, meestal bestaand uit bas en drums aangevuld met percussie, ritmegitaar en piano
Ritmiek	Het ritmisch zijn, leer van het ritme, ontmoeting tussen muziek en beweging
Rondo	Muziekstuk met een (opgewekt) refrein, dat minstens drie maal voorkomt met contrasterende strofes ertussen
Rust	Moment waarop even geen muziek klinkt
Samenklank	Samen klinken van twee of meer tonen of van een akkoord
Sample	In een computer opgeslagen, digitaal opgenomen muziekfragment, een stukje geluid
Scratchen	Het heen en weer schuiven van een lp op de draaitafel op het ritme van de muziek
Singer-songwriter	Iemand die zijn eigen tekst en muziek schrijft, zelf zingt én zichzelf begeleidt
Slaginstrument	Muziekinstrument waarvan de klank wordt voortgebracht door erop te slaan, ermee te schudden ... zoals pauk, bekken, trom, tamboerijn, woodblock, xylofoon, klokkenspel en vibrafoon
Snaarinstrument	Muziekinstrument met snaren zoals piano, klavecimbel, gitaar, harp en viool
Solist	Uitvoerder die een hoofdrol vertolkt
Solo	Het alleen optreden, een muziekstuk of –fragment waar één uitvoerende alleen speelt, vaak met andere uitvoerenden op de achtergrond
Solsleutel	Teken aan het begin van de notenbalk dat de plaats van de sol aangeeft
Sopraan	Hoge vrouwenstem
Sound	Klankkleur, de manier waarop muziek klinkt
Soundmix	Live een nummer van een beroepsartiest nazingen met een geluidsband Naar eigen smaak aangepaste mix van een lied
Soundtrack	Geluidsspoor van een film, promotiemuziek voor de film
Speeltechniek	Techniek om op de juiste wijze instrumenten te bespelen
Staaftspel	Een instrument bestaande uit naast elkaar liggende kleiner wordende staven, zoals klokkenspel, metallofoon, xylofoon (behoort tot de Orff-instrumenten)
Staccato	Techniek waarbij de noten los van elkaar uitgevoerd worden
Stem	Mechanisme in het strottenhoofd waarmee mensen geluid kunnen maken door

	het laten trillen van de stembanden
Stemband	Elk van de twee stellen plooien in het strottenhoofd waarmee men de stem voortbrengt
Stembereik	Afstand tussen de laagste en hoogste toon die men kan zingen/spelen, tessituur
Stemmen	Een muziekinstrument op de juiste toonhoogte(n) brengen
Stemplaatsing	Wijze waarop de stem bij zingen of praten wordt gebruikt
Stemvork	U-vormig stuk metaal dat bij aanslaan een onveranderlijke toon voortbrengt
Steuntekst	Tekst als hulp om een motief of thema te 'vatten'
Stereo	Geluidsopname in twee kanalen (in tegenstelling tot mono, slechts één kanaal) om een ruimtelijke luisterervaring te creëren
Stijl	Manier van uitdrukken, kenmerken van een kunstenaar, een groep kunstenaars of een bepaalde tijd
Strijkinstrument	Snaarinstrument dat men met een strijkstok bespeelt, zoals viool, altviool, cello en contrabas
Strijkkwartet	Ensemble van vier strijkers: twee violen, een altviool en een cello
Strofe	Deel van een lied waarin de melodie dezelfde blijft maar per strofe de tekst verandert
Strottenhoofd	Het bovenste, verwijde deel van de luchtpijp waarin de stembanden liggen
Structureel principe	Opbouw van een geheel door variatie, herhaling of contrast
Structuur	Vorm, opbouw van een samengesteld geheel
Symfonie	Groot muziekstuk, gecomponeerd voor orkest
Symfonieorkest	Orkest met strijkers, houten en koperen blaasinstrumenten en slagwerk
Syncope	Ritmische figuur waarbij accenten worden gespeeld op momenten waarop je dat niet verwacht
Synthesizer	Elektronisch muziekinstrument dat klanken kunstmatig opwekt en beïnvloedt zodat men nieuwe nog niet bestaande klanken kan samenstellen
Systeem	Aantal bij elkaar horende notenbalken in een partituur
Tegenmelodie	Melodie die tegen de hoofdmelodie in wordt gespeeld of gezongen
Tempo	Snelheid waarmee een muziekstuk wordt of moet worden uitgevoerd
Tenor	Hoge mannenstem
Tessituur	Bereik, afstand tussen de hoogste en de laagste toon die men kan zingen of spelen
Thema	Hoofdgedachte van een compositie, vaak melodisch
Timbre	Klankkleur
Toetsinstrument	Muziekinstrument met toetsen zoals orgel, accordeon, piano en klavecimbel
Tokkelinstrument	Snaarinstrument waarbij men de snaren met behulp van de vingers of een plectrum bespeelt, zoals gitaar, harp, banjo en mandoline
Toonduur	Duur van de tonen
Toonhoogte	Hoogte van de tonen
Toonladder	Een reeks van opeenvolgende tonen binnen een octaaf

Toonsoort	Toonstelsel waarin een muziekstuk is geschreven, zoals C, A, Eb ..., ook toonaard genoemd
Toonsterkte	Sterkte van de toon, soms aangegeven met dynamische tekens
Toonvastheid	Het zuiver zingen op de goede toonhoogte (of toonzuiverheid)
Traditionele notatie	Notatie zoals leerlingen in de muziekacademie leren, waarin de meeste muziek geschreven is
Transformeren	Omzetten van klank naar een andere expressievorm of omgekeerd
Transponeren	Muziekstuk in een hogere of lagere toonsoort zetten
Trio	Muziekstuk voor drie partijen, muziekgezelschap bestaande uit 3 personen
Triool	Een in drie gelijke delen verdeelde noot
Tussenspel	Instrumentaal spel tussen de verschillende delen van een muzikale uitvoering
Tutti	Met spel of zang van allen tegelijk
Unisono	Alle instrumenten spelen of alle zangers zingen dezelfde partij
Variatie	Afwisseling, herhaling met veranderingen van bepaalde parameters
Verbaal	Wat met de stem gezegd, gesproken of gezongen wordt
Virtuoos	Iemand die zijn instrument zeer goed beheerst
Vocaal	Uitgevoerd door of bestemd voor uitvoering met de stem
Volksmuziek	Rituele of functionele muziek in diverse culturen (in tegenstelling tot klassieke muziek die bedoeld is als kunstmuziek)
Voorspel	Instrumentale inleiding, intro
Voortekens	Tekens dat aangeeft welke no(o)t(en) moet(en) worden verhoogd, verlaagd of hersteld
Vorm	Opbouw van een samengesteld geheel aan de hand van een structuur
Vormschema	Schema dat de vorm van een muziekstuk weergeeft, vaak met letters, zoals aabaca
Vraag- en antwoordvorm	Veel gebruikte opbouw van een muzikale zin, voor- en nazin, spanning en ontspanning die samen een geheel vormen
Wereldmuziek	Verzamelsnaam voor alle niet traditionele westerse (klassieke) muziek
Xylofoon	Staaftspel bestaande uit naast elkaar liggende houten staven met hamers bespeeld (Orff-instrument)
Zangstem	Stem naar stembereik benoemd zoals sopraan, alt, tenor en bas
Zoemen	Trillend of gonzend geluid maken met de stem en gesloten lippen Bij een koor vaak gebruikt om de begintoon over te nemen